

ІДЕЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ПЕТРА МОГИЛИ

У статті досліджено державницьку і правову думку Петра Могили. Сильна державна влада, освічений і вольовий господар – наріжні ідеї Петра Могили у роздумах про державу.

Ключові слова: ідеї держави, права, ідеї сильної державної влади

Характерною ознакою сучасного етапу історико-правових досліджень в Україні є суттєва активізація зусиль, спрямованих на поглиблене вивчення розвитку вітчизняної політико-правової думки, про що раніше не могло бути й мови в силу певних «табу» на дослідження української історико-правової спадщини. Варто зазначити, що в сучасних наукових працях з історії права та держави, підручниках хоч і відчувається переорієнтація на національні історичні, культурні, політико-правові цінності, невід’ємні від цінностей європейської цивілізації, проте чимало ідей вітчизняних мислителів, які зробили істотний внесок у національне державотворення, залишаються до цього часу належним чином не осмисленими. До них належать зокрема ідеї такої визначної постаті, як Петро Могила, доробок та спадщина якого потребують значно більшої уваги науковців. Важко уявити собі розвиток вітчизняної державницької і правової думки без урахування спадщини діячів Києво-Могилянської академії, фундатором якої був Петро Могила. Наукове осмислення вчень могилянців XVII ст. у контексті історичних обставин дає можливість усвідомити увесь процес поступу української державницької і правової думки, зокрема дати об’єктивну оцінку її розвитку в XVII ст.

Митрополит Петро Могила – феноменальна постать у філософсько-правовій спадщині України, яка є невід’ємною від європейської цивілізації початку XVII ст. Звернення до діяльності П. Могили є нині потребою повернення сучасної історико-правової думки до духовних висот українського Середньовіччя. Тому метою цієї праці є дослідження феномена особистості Петра Могили, його поглядів на зародження ідей державотворення, ідей природного права, вивчення ідей рівності всіх громадян перед правом і судом. Те, що Могила цікавився проблемами держави й упродовж цілого свого життя придбав книги з цього питання, засвідчує склад його бібліотеки. Добре знав він твори античних та середньовічних авторів про державу – Платона, Аристотеля, багатьох візантійських учених, а та-

кож Цицерона, Томаса Аквінського, Франциско Суареза.

Мислитель сприймав ідею сильної державної влади, освіченого і вольового господаря, ідеї природного права, спільного блага, тенденцію до зближення права й моралі, яка була співзвучна українським традиціям звичаєвого права. При розгляді найвищих пріоритетів державної влади позиція Могили щодо єдності права й моралі була спробою синтезувати західні та східні традиції в царині правопорядку. Піднесення Могилою суспільної ролі моралі, права і відповідних інституцій, а не особи та волі, чи сваволі володаря, суперечило східним традиціям у поглядах на державу. Це була певна переорієнтація державотворчої ідеї на Захід, на переосмислення всієї логіко-правової системи, що, починаючи ще з римського права, розвивалася й удосконалювалася в країнах Європи впродовж тисячоліття.

Вивисуючи закон і право як головні засади громадянського життя, Могила виношував ідею політичної самодостатності держави. Вона мала реалізуватися в такій українській державі, яка б не підлягала ні католицькій Речі Посполитій, ні навіть православної Московії. Наприклад в «Євангелії учительному ((з благословення Петра Могили)» Могила відображає властиве українській правосвідомості того часу визнання пріоритету прав і вольностей перед особистою волею володаря та його урядовців: «Кролевская власност ест розказувати ведлуг Бога и ведлуг прав. Сенаторская повинност ест стеречи прав и волностей. А инших преложонных сполучне з ними» [2, с. 127]. Згідно з концепцією Петра Могили, володар підпорядковується громадянським законам за своєю власною волею. Без дотримання законів, правочинності і справедливості неможливо забезпечити спільне благо, охоронцем і гарантом якого є держава. Тому верховна влада повинна діяти і говорити від імені права й згідно з ним. Оскільки закон – це справедливість, він покликаний охороняти як інтереси кожної особи, так і спільне благо. Володар та його урядовці повинні «промысл мѣти о добром и пожитечном

всѣх людей, о покою всѣх мѣст и повѣтов и о славе доброй» всієї держави. За приклад вони повинні мати самого Бога, адже «Пан абовѣм всѣх нас, не оглядається на особи, анѣся страшит поважности преложенства, гдыж малого и великого он створил и еднако о всѣх промышляет». Сильна державна влада, освічений і вольовий господар – наріжні ідеї Петра Могили у роздумах про державу. Ці погляди ще не були достатньо чіткими й завершеними, але, безперечно, мали тісний зв'язок із національно-визвольною боротьбою, яка в 30-ті роки XVII ст. також була ще далека від завершення. Наслідки цієї боротьби ще недостатньо осмислювались і її безпосередніми учасниками, у тому числі Богданом Хмельницьким. Як зазначав М. С. Грушевський, він лише після 1650 р. почав усвідомлювати національно-політичний зміст цієї боротьби. Однак, разом з тим, сила держави повинна ґрунтуватися не на насильстві, що було поза церковними канонами, а на освіченості, розумі, праві, законі [2, с. 111].

Зазначити слід й той факт, що на території України впродовж багатьох сторіч не було своїх королів чи царів, а чужоземні володарі сприймалися з відчуттям певної дистанції, як чужинці.

Роздуми Могили про українську державу стосуються періоду, коли Україна була у складі Речі Посполитої й реально питання про її відокремлення ще не стояло й навіть недостатньо усвідомлювалося, а переважна частина українців, попри повстання і збройну боротьбу козацтва, за часів Могили домагалася лише збереження й збільшення старожитніх прав і вольностей, а не відокремлення від Речі Посполитої й утворення незалежної окремої держави.

Могила, думаючи про прийдешню державу, мав на увазі монархічну владу, хоча й обмежену певними дорадчими, судовими й виконавчими установами, а не республіканський устрій чи козацьку республіку, як особливу форму державності. Хоча про козацький народ писали й говорили, однак суспільна свідомість європейців козацької республіки не сприймала [3]. Усвідомлення козацької республіки як особливої форми державності прийшло трохи пізніше, разом із перемогами Богдана Хмельницького та організацією державного життя на територіях, контрольованих українським військом, з використанням тих адміністративних структур, які вже склалися в козацькому середовищі, хоча й воно не було завершеним.

А на початку XVII ст. за умов піднесення та спадів національно-визвольного руху Петро Могила починає замислюватись над долею України і майбутньою українською державою. Говорячи про державний устрій, Могила вживав переважно такі терміни, як «цар» або «король», хоча від-

повідно до тогочасної традиції й називав Бога «небесним гетьманом».

На думку Могили, держава як певна установа, дається людям Богом, вона встановлюється через волю людей, голос народу – це голос Божий. Кожна людина від природи і від Бога має право на життя, на свободу та її захист, але якусь частину цих прав вона відчужує від себе й передає носіям державної влади. Держава внаслідок цього стає виразником волі та інтересів усіх, тобто, суб'єкт державної волі розширюється, це особиста воля не лише володаря, а й тих громадян, які йому цю волю передали. І тому всі дії володаря повинні спрямовуватися на реалізацію загальногромадянських інтересів, спільної користі, а не лише власних, або якогось окремого клану чи стану [2, с. 110]. Держава, на думку Могили, стоїть над усіма станами та окремими громадянами і водночас відображає волю та інтерес кожного. Саме завдяки цьому вона й спрямовується на досягнення загального блага.

Отже, погляди Петра Могили стверджують ідею сильної державної влади. У сфері політики, права, освіти, забезпечення добробуту громадян влада державного господаря повинна бути найвищою, вона може лише радитись і співпрацювати щодо цього із церквою. Дійсно, мислитель приділяв велику увагу проблемі співвідношення царської та церковної влади. У реальному політичному житті середньовічної Європи ця проблема розв'язувалася по-різному. На Заході, в країнах католицької орієнтації, простежується тенденція до папоцентризму, що ґрунтувався на визнанні зверхності церковної влади, а у Візантії та деяких інших країнах православного світу – до цезарепапізму, в якому на чільне місце висувалася влада царів, світських володарів.

Могила не був прихильником ні першого, ні другого. В період формування національних держав, а Україна якраз перебувала у такому становищі, протистояння станів і посилення абсолютизму в країнах Заходу, ідея сильної державної влади набуває загальноєвропейського значення. Для України, оточеної з усіх боків великими державами, ідея сильної власної влади була особливо актуальною. Але її обстоювання не означало, що Могила розвивав тенденції візантійського цезарепапізму. У справах духовних, та й не тільки в них, він визнавав зверхність влади церкви над владою держави й вважав її з багатьох поглядів важливішою для людини інституцією. А це зближувало його з західною традицією. Й це зближення, а відповідно й розбіжності з державно-політичними ідеями та практикою московських царів, ставало дедалі глибшим. Адже через Польщу Україна уже частково була втягнута в систему європейського типу права, судочинства, міського самоврядування.

1. Історія вчень про державу і право. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
2. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України / В. М. Нічик. – К., 1997. – 328 с.
3. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка / Д. С. Наливайко. – К., 1993. – 495 с.
4. Феномен Петра Могили (Бібліографія. Діяльність. Позиція) / В. Климов, А. Колодний, А. Жуковський та ін. ; [відп. ред. В. Климов]. – К., 1996. – 270 с.

V. Tkachenko

IDEAS OF THE STATE CREATION OF PETRO MOHYLA

In the article probed state and legal thought of Petro Mohyla. Strong state power, a well-educated and volitional ruler are the basic ideas of Petro Mohyla in reflections about state.

Keywords: ideas of the state, law, idea of strong state power.

УДК 342.7:342.53(477)

Венгер В. М.

ПРАВО НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ ТА ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ МАНДАТ

У статті здійснено аналіз парламентського законодавства України у його взаємозв'язку з правом на людську гідність. Сформульовано основні недоліки української моделі парламентського мандата з погляду міжнародних актів про права людини.

Ключові слова: парламент, представницький мандат, парламентська фракція, право на людську гідність.

Парламентське законодавство України після внесення змін до Конституції України у 2004 р. дістало новий напрям розвитку, який має на меті політичну структурування законодавчого органу та всього суспільства.

Нова редакція статей 81 та 83 Конституції України, а згодом і глава 12 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [1] закріпили кардинально інший тип парламентського мандата, який вирішальним чином вплинув у цілому на діяльність Верховної Ради України та правові засади її функціонування. В українському парламентському законодавстві створено специфічну модель політичних парламентських об'єднань, яку за її визначальними ознаками не можна віднести до жодної з уже існуючих в практиці світового парламентаризму. Саме цей аспект зумовлює специфічність природи та ознак наявного представницького мандата. Він потребує досить детального аналізу на відповідність фундаментальним принципам, закладеним у Конституції України, та оцінки щодо співвідне-

сення з ключовими вимогами демократичного суспільства, сформованими авторитетними міжнародними організаціями.

На сьогодні в українському парламенті діє так званий партійно-імперативний мандат [2], який перетворив право народних депутатів України створювати політичні парламентські об'єднання на їхній обов'язок увійти до фракції, створеної на основі виборчого списку партії (блоку політичних партій). Невходження парламентаря до сформованої таким чином парламентської фракції або вихід із неї, відповідно до п. 6 частини другої статті 81 Конституції України, є підставою для дострокового припинення повноважень народного депутата України [3]. Важливим є те, що в такому разі рішення про дострокове припинення повноважень приймає не сам парламент, а вищий керівний орган відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій).

Фактично мова йде про відповідальність депутата перед політичною силою, за списками якої його обрано до парламенту. За своїм змістом